

Nad dokumenty Italské komunistické strany

Ke klíčovým problémům marxistické teorie patří dnes nesporně i hledání nových forem přechodu k socialismu, které by odpovídaly současným podmínkám v kapitalistických zemích. Není to ovšem problém zcela nový. Marxistická teorie se jím zabývá od samého počátku svého vzniku a má dnes k dispozici i celou řadu praktických zkušeností, které poskytují země, v nichž už socialistická revoluce zvítězila. Přesto však jeho řešení není snadné. Od Velké říjnové socialistické revoluce se situace v kapitalistických zemích natolik změnila, že je nezbytné nutné postupovat znovu přesně tak, jak postupoval například Lenin, když připravoval bolševickou stranu k provedení socialistické revoluce v Rusku. Je třeba opět provést pečlivou vědeckou analýzu současného monopolistického kapitalismu, jeho vnitřních rozporů a tendencí jeho dalšího vývoje, a na tomto základě — spolu s využitím všech dosavadních zkušeností — stanovit správnou revoluční taktiku strany dělnické třídy.

Tohoto úkolu se v posledních letech zvláště iniciativně chopila Italská komunistická strana, která jako první komunistická strana v kapitalistickém světě, uplatnila v národních podmínkách své země myšlenky XX. sjezdu KSSS. Již v prosinci 1956 přijala na svém VIII. sjezdu generální linii nazvanou „Italská cesta k socialismu“. Od té doby italská soudruzi tuto svoji politickou linii na základě dalšího teoretického bádání, praktických zkušeností a veřejných diskusí neustále rozvíjejí a zpřesňují. Ani dnes ještě nepovažují své názory na přístup k socialistické revoluci v Itálii za konečné. Zveřejňují je a vyzývají mezinárodní dělnické hnutí i celou pokrokovou italskou veřejnost, aby o nich široce diskutovala a přispěla tak k jejich dalšímu prohloubení.

Cenným autentickým pramenem ke studiu toho, jak Italská komunistická strana teoreticky i prakticky řeší úkoly revoluční dělnické strany v současných sociálně ekonomických a politických podmínkách vyspělého kapitalistického státu, jsou dva sborníky dokumentů, které u nás vyšly v letech 1965 a 1966. První se nazývá „Italská cesta k socialismu“ (NPL, 1965, 387 stran) a obsahuje nejdůležitější materiály Italské komunistické strany z let 1956 až 1963. Zahrnuje téže IX. a X. sjezdu strany spolu s řadou dalších dokumentů z politické i kulturní oblasti. Na tuto knihu navazuje sborník nazvaný „Dokumenty Italské komunistické strany 1964—1966“ (Svoboda, Praha 1966, 239 stran). Jsou v něm uveřejněny materiály vedení strany z období od jejího X. sjezdu v prosinci 1963 do XI. sjezdu v lednu 1966 včetně. V dokumentech obou těchto sborníků se obřežují velmi podrobně hlavní problémy soudobého hospodářského a politického vývoje v Itálii, takže jejich čtenář si může utvořit jasnou představu nejen o názorech italských soudruhů na řešení socialistické přeměny Itálie, ale i o kořenech, ze kterých tyto názory vycházejí.

Z rozboru a srovnání ekonomické situace v současných vyspělých kapitalistických zemích a v zemích tábora socialismu je zřejmé, že dosavadní socialistické revoluce zvítězily v době, kdy ještě nedozrál plně rozpor mezi kapitalistickými výrobními vztahy a stávajícími výrobními silami. V jistém slova smyslu proběhly tedy předčasně. Jejich realizace byla při ekonomické nezvratlosti zemí, v nichž zvítězily, umožněna především mimořádnými podmínkami politickými, vnějšími i vnitřními. To mělo zřejmě vliv i na způsob, jakým byly provedeny — ozbrojeným povstáním, v souvislosti se světovým válečným konfliktem nebo jako vyvrcholení ozbrojeného, národně osvobozeneckého boje. Také charakter přechodného období od kapitalismu k socialismu byl dosud ve všech zemích poznamenán touto skutečností, že které vyplývá i paradoxní situace, že socialistické země, ačkoli reprezentují vyšší společensko-ekonomickou formaci, než je kapitalismus, musejí dnes ještě po stránce ekonomické nejvyspělejší kapitalistické země dohánět.

Italská komunistická strana vychází však při rozvíjení své revoluční taktiky ze situace podstatně jiné. V nejvyspělejších kapitalistických zemích už zřejmě dozrává rozpor mezi společenským charakterem výroby a soukromým vlastnictvím vysoce rozvinutých výrobních sil. V soustavě státně monopolistického kapitalismu vyvstávají dnes zcela nové problémy, se kterými se vládnoucí třídy nejsou s to vypořádat tradičními metodami. Stále více zde vystupuje do popředí otázka centralizace ekonomického řízení, jež se má vyřešit programováním shora a pomocí státních zásahů. Počítá se dokonce s mezinárodním programováním, na jehož přípravách pracují vedoucí orgány společného trhu.

Velké monopoly žádají ovšem od státu podstatné zásahy do hospodářského života

nikoli v zájmu základních potřeb pracujícího lidu, nýbrž v zájmu zachování a rozmnožení svých zisků. Pro vyspělé kapitalistické země je proto i dnes charakteristická snaha prosazovat ve všech sférách hospodářského, společenského i politického života protidemokratické a autoritářské tendence. V těchto zemích narůstá rozpor mezi hospodářskou strukturou a demokratickými institucemi, jejichž prostřednictvím se uplatňuje svrchovanost lidu. Monopoly vyvíjejí na veřejné mínění intenzivní ideologický tlak, jehož cílem je odpolitizovat v co největší míře vědomí mas, zbavit strany jejich funkce organizátorů politické vůle lidu a nahradit je orgány, které jsou vytvářeny mimo rámec demokratických institucí a které stojí nad nimi. Zastupitelské orgány lidu se tak dostávají do krize. Jejich vliv je omezován a naproti tomu je posilována výkonná moc jako naprosto nezávislá síla.

Tímto procesem prochází dnes i kapitalistické zřízení v Itálii a je samozřejmé, že dělnické hnutí nemůže zůstat k této skutečnosti lhostejné. Italská komunistická strana poukazuje na to, že proti kapitalistickému programování je nutno postavit takovou alternativu hospodářského vývoje, která by základní problémy vyspělých kapitalistických zemí řešila nikoli v zájmu monopolistických zisků, nýbrž v zájmu potřeb širokých vrstev pracujícího lidu. Zdůrazňuje přitom, že právo rozhodovat o programování musí být vyhrazeno právě zastupitelským orgánům, nikoli orgánům, na které pracující nemají žádný vliv. A to ve všech fázích — při jeho vypracování, v diskusi o něm i při jeho uskutečňování. To ovšem vyžaduje především obrodu parlamentu, který slouží v Itálii často pouze jako jakási protestní tribuna, nikoli jako centrum, v němž by se ulatňovala politická iniciativa mas, a dále celkovou demokratizaci státního aparátu.

Boj za demokratické programování se tak ve svých konečných důsledcích přímo dotýká problému svobody rozhodování velkých monopolistických skupin. A tento problém je už vlastně problémem moci.

Nejširší vrstvy italských pracujících se mohou v boji za své bezprostřední požadavky jasně přesvědčit o třídním charakteru buržoazního státu a o omezenosti buržoazní demokracie. V praxi mohou poznat těsnou spojitost mezi hospodářským a politickým bojem, mezi bojem za reformy a bojem za demokracii. Úkolem komunistické strany je přitom utužovat u nich vědomí, že socialistické řešení základních problémů země je nezbytné, protože skutečné demokracie může být dosaženo pouze tehdy, přejde-li moc do rukou dělnické třídy. V tom tkví podstata sepětí demokratického momentu s momentem socialistickým, na jehož základě rozvíjí dnes Italská komunistická strana svoji teorii pokojné cesty k socialismu.

V souvislosti s perspektivou mírového, demokratického řešení socialistických přeměn italské společnosti přistupují italští soudruzi v posledních letech novým způsobem zejména k problému aliancí, vztahu k nemarxistickým ideologickým proudům, a k problému demokratického uspořádání socialistické společnosti. Vycházejí ze skutečnosti, že společnost západoevropských kapitalistických zemí je složitě rozčleněna a že v ní existují různé názorové proudy a kulturní tradice, spočívající zvláště na katolicismu. Podle názoru Italské komunistické strany není možné přistupovat v takových zemích k socialistické revoluci na základě klasického schématu svazku dělnické třídy s chudým rolnictvem. Tento svazek musí být rozšířen, a to tak, aby zahrnoval všechny výrobní neparazitní vrstvy, které jsou ohrožovány tendencemi vývoje monopolistického kapitalismu. Jeho politická základna musí být proto přístupná všem stranám a silám, které tyto společenské vrstvy reprezentují a které jsou s to dohodnout se s komunistickou stranou na společném programu hluboké obrody hospodářských, společenských a politických struktur země.

Takové dohody nelze ovšem dosáhnout mechanickým součtem politických stran a levicových sil na základě předložení jediného návrhu, který by ostatní museli buď přijmout nebo zamítnout. Skutečná jednota se může zrodit jen v politickém, sociálním a ideovém boji, v široké diskusi o generální linii italské cesty k socialismu a ve společných akcích za její prosazování. Italští soudruzi navrhuji proto všem pokrokovým silám země demokratický dialog, a to nikoli jen o okamžitém programu, nýbrž i o perspektivě socialistické společnosti, založené na soutěžení většího počtu politických sil a myšlenkových proudů. Jsou přesvědčeni o tom, že „dělnická třída nutně potřebuje svobodu bádání — se všemi problémy, které to může vyvolat i pro socialistickou moc — aby mohla poznat společnost, pochopit rozporů a vývoj a pozvednout svůj boj na vyšší úroveň, neboť socialismus je věda“. Zastávají názor, že „každé omezení svobody, i když je nutné, aby bylo možno odstranit rdousící tíhu

konzervativních privilegií a odrazit četné zbraně, jichž používají potlačovatelé, přinášejí nebezpečí, že by mohla ochabnout vnitřní dialektika dělnické třídy, její tvůrčí síly a její odpor proti zbyrokratizování“ (Dokumenty Italské komunistické strany 1964—1966, Praha 1966, str. 152). Proto se Italská komunistická strana staví do čela boje za svobodu intelektuálního života, umělecké tvorby a vědeckého pokroku a nesouhlasí s tím, aby socialistický stát poskytoval jakákoli výsadní práva nejen určitému náboženskému vyznání, ale i jakékoli ideologii, filosofii nebo kulturnímu či uměleckému směru na úkor jiných.

To ovšem neznamená, že by italská soudruzi odmítali uplatňovat svůj ideový vliv mezi inteligencí a nesnažili se získat ji i plně politicky. Tohoto cíle však chtějí dosáhnout právě na základě demokratického pojetí socialistické společnosti. Proto zdůrazňují, že rozvoj demokracie je nezbytnou a organickou součástí jejich strategie na cestě k socialismu, a že bojují za takovou politickou strukturu socialistické společnosti, která by umožnila dělnické třídě a jejím soupencům nejen získat, ale i uskutečňovat moc demokratickou cestou. To znamená, že počítají i v socialismu s pluralitou politických sil a se svobodnou konfrontací idejí na základě upevňování a obrody demokratických institucí včetně parlamentu, politických stran a jednotlivých, skutečně autonomních masových organizací, jejichž prostřednictvím vyjadřují různé kategorie pracujících své požadavky a své tužby.

Prosazování těchto svých představ o demokratickém řešení socialistických přeměn ve vyspělých kapitalistických zemích kladou ovšem italská soudruzi na komunistickou stranu obrovské nároky. Vždyť možnost jejich realizace závisí především na tom, jak dalece bude proletářská strana schopna stát se v Itálii rozhodující společenskou silou, s níž všechny ostatní strany budou nuceny zahájit konstruktivní dialog a spolupráci, budou-li se chtít podílet na příštím uspořádání hospodářského a politického života své země. Jakmile se totiž uzná zásada plurality stran, autonomie masových organizací a svobodné konfrontace názorových proudů, je jasné, že tyto strany a organizace mohou dospět k dohodě, vytvořit blok a spolupracovat v boji i za socialistické vlády, stejně jako mohou zaujímat opačná stanoviska a stát proti sobě. Aby bylo možno tyto vztahy regulovat, musí platit metoda většiny a menšiny, což přirozeně také znamená, že se menšina může stát za určitých okolností většinou. Tím nesmírně stoupá odpovědnost strany dělnické třídy, protože je nucena při stanovení své politické linie i ve svých konkrétních akcích neustále přihlížet k tomu, jak se odrážejí v jiných politických stranách a v masových organizacích, chce-li skutečně dosáhnout toho, aby pro boj za socialismus získala většinu národa.

I když Italská komunistická strana sama dosud pokládá své názory na možnost demokratického řešení socialistických přeměn italské společnosti za diskusní, je jisté, že Itálie i ostatní vyspělé kapitalistické země půjdou k socialismu specifickými cestami, značně odlišnými od těch, které dosud vyzkoušely komunistické strany dnešních socialistických zemí. To ovšem neznamená, že by se komunistické strany socialistických zemí neměly podílet na vypracování generální linie přechodu k socialismu dnešních kapitalistických zemí. Právě naopak. Čím odlišnější jsou současné podmínky od podmínek, za kterých zvítězily dosavadní socialistické revoluce, tím větší významu nabývá pečlivý rozbor všech revolučních zkušeností, kterých už mezinárodní dělnické hnutí nabylo, a jejich konfrontace s názory komunistických stran v kapitalistických zemích, má-li být správně posouzena jejich realita.

Nejde přitom jen o samotný průběh socialistické revoluce. Stejný význam zde mají i názory italských soudruhů na demokratické uspořádání socialistické společnosti, které se podstatně liší od demokratického zřízení u nás i v ostatních socialistických zemích. Realnost demokratického postupu k socialismu si totiž nelze dost dobře představit v případě, že by komunistické strany vyspělých kapitalistických zemí neměly možnost použít zemí tábora socialismu po všech stránkách jako příkladu, jako konkrétního, již realizovaného cíle, ke kterému samy směřují. A z tohoto hlediska je, myslím, u nás příliš jednostranně zdůrazňována nutnost „dohnat a předejít nejvyspělejší kapitalistické země“ po stránce ekonomické a nedoceněna úloha, kterou hrají v souvislosti s potřebami dalšího rozvoje světové proletářské revoluce i ostatní sféry společenského života. O těchto problémech bude jistě nutné v mezinárodním měřítku diskutovat v daleko větší míře než dosud a komunistické strany socialistických zemí by měly aktivní účast v této diskusi považovat za svoji přední internacionální povinnost. Jde totiž o otázky nejzákladnějšího významu, jejichž správné řešení nejen usnadní a urychlí přechod dosud kapitalistických zemí

k socialismu, nýbrž přispěje i k objasnění mnoha problémů spojených se socialistickou výstavbou v zemích, které již mají proletářskou revoluci za sebou.

Vlastimila Tesařová

Michal Dado: Slovník politickej ekonomie (Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1966, stran 1051).

Knižní trh ekonomické literatury se v poslední době rozšířil o řadu dobrých prací zahraničních i domácích autorů. Vedle monografických knih se objevily po dlouhém čase učebnice politické ekonomie, zpracované československými ekonomy, a k nim si můžeme přiřadit i Slovník politickej ekonomie. Nezbytnost vydání příručky slovníkového typu si již delší dobu uvědomují nejen odborníci, ale i nejšířší veřejnost. Od překladu sovětského Stručného ekonomického slovníku (první vydání 1959) došlo v oblasti ekonomické teorie k výrazným posunům, mnohé pojmy exkomunikované z marxistické politické ekonomie se stále častěji objevují na stránkách časopisů a knih, a také překlady významných prací nemarxistických ekonomů si vynucují, aby se slovník politické ekonomie obohatil o výrazy donedávna „neznámé“ nebo opomíjené. Přinejmenším ještě jeden důvod mluví pro vydání slovníku, a tím jsou rozšiřující se styky našich ekonomů (a nejenom jich) s pracovníky ekonomické teorie a praxe západních zemí. Konečně nutnost slovníku obražejícího i specifiku čs. ekonomiky si uvědomovali překladatelé Stručného ekonomického slovníku, když v poznámce české redakce se uvádí, že „připravujeme vydání původního českého ekonomického slovníku“.

Cesta od záměru k realizaci každé ekonomické knihy (i když abstrahujeme od lhůt našich vydavatelství) je dosti dlouhá, a zvláště ne přímočará, o dobrém slovníku to platí dvojnásob.

Ze série proponovaných slovníků z oblasti ekonomických věd máme před sebou výsledek dlouholeté práce Michala Dada — Slovník politickej ekonomie, obsahující asi 6000 hesel z uvedené oblasti; autorův původní záměr zpracovat terminologickou příručku se tedy rozrostl na dosti objemný „špalíček“, na jehož konečné podobě se podílela řada pracovníků SAV a bratislavských vysokých škol.

Slovník je rozdělen do čtyř samostatných částí: 1. Pojmy, 2. Osoby, 3. Instituce, 4. Peněžní jednotky. První část tvoří podstatu, těžiště slovníku (str. 15—829). K sympatickým rysům práce patří i to, že u jednotlivých pojmů jsou uváděna běžně používaná synonyma a české ekvivalenty, resp. u cizích názvů a jmen i transkripce. Pro rychlou orientaci čtenářů je ke slovníku připojen věcný rejstřík s diferencním slovníčkem česko-slovenským a k formální dokonalosti by nesporně přispěl i abecední index na okraji listů.

Klasifikování značkami E (politická ekonomie všeobecně), ES (politická ekonomie socialismu) a EK (politická ekonomie kapitalismu) obzvláště v pojmové části, je dosti problematické (M. Dado: „... ide iste o triedenie... hodne zjednodušené a mechanické“) a v dnešní době charakteristické pro diskusi v ekonomické teorii, která se vyznačuje dosti odlišným přístupem ekonomů k otázce, co patří do politické ekonomie obecné, tj. společné pro soudobou vyspělou ekonomiku kapitalistickou i socialistickou, a v čem spočívá specifičnost těchto společenských formací.

Rozsáhlá první, pojmová část slovníku upoutá pochopitelně největší zájem širokého okruhu čtenářů z řad pracovníků ekonomické teorie a praxe i studujících politické ekonomie. Potěšitelný je i fakt, že výklad pojmů se neomezuje pouze na politickou ekonomii, i když zde je těžiště slovníku, ale pojmový aparát zasahuje do dalších sfér ekonomické vědy, a v tom značně překračuje dosti omezený rámec vzpomínaného stručného ekonomického slovníku.

Slovník nemůže sice nahradit soustavné studium monografických prací a učebnic (takový cíl si autor ani nekladl), ale pro značnou část mladších ekonomů bude i přes své nedostatky širokým encyklopedickým přehledem o pojmech, se kterými se ani při vysokoškolském studiu neseškávali.

Jedním z výrazných nedostatků je téměř výhradně uplatněný verbální výklad pojmů, které svým charakterem si přímo vyžadují matematickou formulaci, resp.